

“МОНГОЛ ХЭЛНИЙ ХЭЛЦ ХЭЛЛЭГИЙГ ХЯТАД ХЭЛНЭЭ
ОРЧУУЛСАН БАЙДАЛ”
 (“Тунгалаг Тамир” зохиолын хятад орчуулгын жишээгээр)

Г.Элдэв-Очир³⁰
Р.Оргил³¹

Abstract: Ch. Lodoidamba, the Mongolian famous writer, wrote his creation named “Tungalag Tamir” in 1954, and it is the best Mongolian novel that artistically described the social and political situations, life style, culture and customs of Mongolians, lived in the early of 20th Century. This novel was translated from Mongolian to Chinese language in 1984 by the Chinese translator Wen Zhonghe. In this article, I have studied on how the local idioms, phrases and metaphors on this novel were translated into Chinese.

Түлхүүр үг: Өвөрмөц хэлц, хэвшмэл хэлц, адилтгал зүйрлэл

БНХАУ-ийн орчуулагч Вэнь Жунхө 1985 онд энэхүү зохиолын нэгдүгээр ботийг хятад хэлнээ орчуулсан байдаг боловч хоёрдугаар ботийг өнөө хэр орчуулаагүй бололтой.

“Тунгалаг Тамир” роман нь монгол хэлний өвөрмөц хэлц, хэвшмэл хэлц, адилтгал зүйрлэл зэргээр баялаг агаад эдгээрийг хятад хэлнээ хэрхэн орчуулсан байдалд дүн шинжилгээ хийж, хам сэдвийн хүрээнд харьцуулан утгын алдаатай эсэхэд ажиглалт хийлээ.

1. Өвөрмөц хэллэг

- “Нохойн дуу сонсогдох/ нохойн дуу ойртох”

“...Бид гэгээний авралаар хар цэргийг Хиартал цохиод зарим газраар хэрмэнд ойрхон очсон. Ер нь Бээжингийн нохойн дуу бараг сонсогдож байсан шүү. Бид номхон хонь биш, Эзэн Чингисийн угсаа эрэлхэг зоригт Монгол гэдгээ үзүүлсэн шүү...”

“...打得中国军队狼狈不堪。有些部队已经接近了长城，也许还听到了北京城犬吠声。我们不是任人宰割的羔羊。要他们明白，我们是英勇的成吉思汗的蒙古人...”

“Нохойн дуу сонсогдох буюу нохойн дуу ойртох” хэмээх хэлц нь “Монгол хэлний хэлц үгийн тайлбар толь”-д “**Айлд ойртон ирэх, бас нэг өөр утга нь товлосон цаг хугацаа дөхөх**” хэмээх утгаар тайлбарлажээ. Харин уг орчуулгад “听到了犬吠声” буюу үгчилэн орчуулбал “**нохой хуцах чимээ сонсогдох**” гэх ажээ. Гэвч тухайн өвөрмөц хэллэг нь өмнөх өгүүлбэртэй уялдаатай тул нохой хуцах чимээ сонсогдох гэдэгтэй ердөө хамааралгүй билээ. Тухайн зохиолын санааг авч үзвэл, хар цэргийг хиартал цохиод тун удахгүй Бээжинд очиж ялалт байгуулах гэж байна гэсэн далд утгыг агуулж байгаа юм. Харин орчуулагчийн хувьд тухайн утгыг шууд үгчилэн орчуулсан нь зохиолын утга санааг нарийн гаргаагүй байна. Монгол хэлнээ **Айлд ойртон ирэх,**

³⁰ МУИС, ШУС, ХУС-ын Ази судлалын тэнхим, доктор

³¹ МУИС, ШУС, ХУС-ын “Гадаад хэл шинжлэл” хөтөлбөрийн докторант

товлосон цаг хугацаа дөхөх зэргийг илтгэдэг “нохойн дуу ойртох” гэсэн өвөрмөц хэлц нь монгол ахуй амьдралтай холбоотой агаад хятад хэлнээ үүнтэй дүйцэх хэлбэрээр илэрхийлдэггүй байна.

- “Хөл алдах”

“...*Чи ч Долгорт хөл алдаж байх шив дээ. Би ч яахав дарлагдаж сурсан хүн. Харин Дулмаа чинь хардаж сүйд болох байх даа гэж сайхан бэлэг авсандаа магнай дүүрэн баярласан Долгорыг гүйн гарахад Должин хэлэв...*”

“...你对都拉格尔**有意**了。我倒没什么，受气惯了。可是，你那个道力玛会打翻醋罐子的。当得到了最好的礼物，满心欢喜的都拉格尔跑出去的时候，道力金这样说道...”

“**Хөл алдах**” хэмээх өвөрмөц хэлц нь “Монгол хэлний хэлц үгийн тайлбар толь”-д “**ихэд хүндэтгэн дайлж цайлах**” хэмээх утгаар тайлбарлажээ. Харин хятад хэлнээ орчуулсан **有意** гэх үгийг үгчилэн орчуулбал “*санаатай, бодолтой, зорилготой*” гэсэн утгыг илэрхийлнэ. Гэхдээ энэ үгэнд “санаатай” гэх нь түүнд сэтгэл алдаж буй утгыг илүү тод илэрхийлэх учраас тухайн зохиолын утгаас тэс өөр уур амьсгалыг бүрдүүлсэн орчуулга болж хувирч байна.

Бидний үзэж буйгаар тухайн өгүүлбэрийн утгыг авч үзвэл Долгорыг их хүндэтгэж таатай хандаж байгаа нь бас өөр нэгэн санаа давхар агуулж байх тул орчуулагч үүнийг илүүтэй анзаарч энэ хүнд ер нь сэтгэлтэй болсон байх магадлалтайг харуулж тухайн үгийг орчуулгадаа ашигласан бололтой.

2. Хэвшмэл хэллэг

- “Амьд хүн аргатай, аргалын гал цогтой”

“...*Явгарсан болохоос үхсэн биш. Амьд хүн аргатай, аргалын гал цогтой доо гэж зуусан шүднийхээ завсраар шивэгэнэн хэлэв...*”

“...这回咱们得步行了，咱们并不是到绝路。活人总会有办法的，点起牛耕火提提精神吧，从紧缩的牙缝中挤出了这么几句话...”

“Амьд хүн аргатай, аргалын гал цогтой доо” хэмээх хэвшмэл хэллэгийн үндсэн утга нь “Монгол хэлний их тайлбар толь бичиг”-г “**амьд явбал арга нь олдоно гэсэн санаа**” гэж тайлбарлажээ. Харин хятад орчуулгад “活人总会有办法的，点起牛耕火提提精神吧” гэж орчуулсан бөгөөд үүнийг үгчилэн орчуулбал “**амьд хүнд үргэлж нэг арга байж таараа, аргалын гал асаагаад ухаан санаагаа сэргээх**” гэх ажээ. Үүнээс үзэхэд, энэхүү хэвшмэл хэлцийн орчуулгад эхний хэсэг дээр утга нь гарсан боловч арын хэсгийг нэмэх шаардлагатай байсанд эргэлзэж байна. Учир нь Монголчууд аргал түлж ухаан санаагаа сэргээдэг юм шиг ойлголт төрүүлэхээр болсон бөгөөд уг эхийн утгаас эрс ондоо болжээ. Иймд уг хэвшмэл хэлцийг “活人总会有办法的” буюу “амьд хүнд үргэлж нэг арга байж таараа” гээд л орчуулсан бол болмоор санагдаж байна.

- “Бэлхэн тоолох бэлгүй болохоор”

“...*Морь худалдаж авъя гэхэд бэлхэн тоолох бэлгүй болохоор юу ч гэсэн энд хэд хонож хүнтэй уулзан арга зай хайхаас өөр зам байсангүй.*”

“...想买一匹马吧，没有现成的条件。不管怎么样，看来非在这儿住上几天，找到人家，想想办法不可了...”

- “Бэлхэн тоолох бэлгүй болохоор” хэмээх хэвшмэл хэллэгийг “Монгол хэлц үгийн тайлбар толь”-д “одоо бэлэн гээд байх зүйл байхгүй” хэмээх утгаар тайлбарлажээ. Харин хятад хэлнээ “没有现成的条件” гэж орчуулсныг үгчилэн орчуулбал “одоо бэлэн гээд байх нөхцөл байхгүй” гэх агаад хүчээр нийцүүлэн утгыг тааруулж орчуулсан гэж үзэж байна. Мэдээж тухайн өгүүлбэрийг хятад хэлнээ дүйцэх, эсвэл, ижил утгатай үгсээр орлуулж орчуулж болох байсан. Гэвч тухайн өгүүлбэрийн орчуулгыг харахад 没有现成的条件 гэсэн хэллэгийг хятад хэлний хувьд хэрэглээний давтамж багатай ажээ. Харин 没有现成的规则 (бэлэн зэлэн ямар нэгэн дүрэм журам байхгүй) гэдгийг илүү түлхүү хэрэглэдэг. Гэвч эх зохиолын утга нь шууд бэлэн тоолоод өгөх мөнгөгүй гэсэн утга байх агаад үүнийг орчуулагч тодорхой гаргаж чадаагүй байна.

- “Далайсан газар нь далд орж, далласан газар нь ил гарч байдаг”

“...Өдөр өнгөрөх тусам далайсан газар нь далд орж, далласан газар нь ил гарч байдаг ба бас тайлбарлаж болшгүй хайр сэтгэлээр Итгэлтийн хийснийг цагаатгаж, амьдрал таван хуруу тэгш биш гэж сэтгэлээ засаж явдаг болжээ...”

“...日子越长，她就越怕丈夫。丈夫说一是一，说二是二，丈夫指到哪儿，她做到哪儿。她以难分难解的痴情，容忍着丈夫所做的一切。她常说：伸出手来五个指头还不一般齐呢，她以此安慰着自己...”

“Далайсан газар нь далд орж, далласан газар нь ил гарч байдаг” хэмээх хэвшмэл хэллэгийн утгыг “Монгол хэлний их тайлбар толь”-д тайлбарласнаар “хүний үгээр, аясаар явах” гэжээ. Харин хятад хэлэнд “说一是一，说二是二，指到哪儿，做到哪儿” буюу үгчилэн орчуулбал “нэг гэхэд нэг, хоёр гэхэд хоёр (бүх юм тодорхой) хаашаа заана, тэнд л чи юмаа хийж байх” гэсэн утгатай агаад дүйцүүлэн орчуулах аргыг ашиглажээ. Тухайн орчуулгын байдлыг харахад эхийн утгыг шууд хятад хэл рүү утгачилан орчуулж уншигчдад ойлгомжтой байх зарчмыг баримталсан байна.

- “Амьдрал таван хуруу тэгш биш”

“...Өдөр өнгөрөх тусам далайсан газар нь далд орж, далласан газар нь ил гарч байдаг ба бас тайлбарлаж болшгүй хайр сэтгэлээр Итгэлтийн хийснийг цагаатгаж, амьдрал таван хуруу тэгш биш гэж сэтгэлээ засаж явдаг болжээ...”

“Амьдрал таван хуруу тэгш биш” хэмээх хэвшмэл хэллэгийн утга нь “Амьдрал дардан биш, алдаа оноотой байдаг, жаргал зовлон ээлжилдэг” гэх мэтээр тайлбарласан байна. Үүнийг хятад хэлнээ “伸出手来五个指头还不一般齐呢” гэж орчуулсан бөгөөд үгчилэн орчуулбал “Гараа сунган таван хуруугаа гаргахад хуруунууд нь хоорондоо нийлэхгүй байна” гэсэн утгатай юм. Эх зохиолын хэвшмэл хэллэгийг шууд дүйцүүлж орчуулсан нь тухайн зохиол дахь утга санаа нь бага зэрэг гарсан боловч оновчтой болоогүй байна. Тиймээс уг хэвшмэл хэллэгийн утгатай арай ойр дөхөм “生活之间幸福和悲伤同在一起” гэх хэвшмэл хэллэгээр орчуулах хэрэгтэй байлаа.

3. Зүйрлэл

- “Ишиг шиг чарлахгүй, хурга шиг дуугүй байж байгаад л”

“...Би ч хэлэхгүй, хөнгөлсөн ч хэлэхгүй. Ишиг шиг чарлахгүй, хурга шиг дуугүй байж байгаад л босоод явчихна...”

“...我就不说，我也不说，我即不像山羊羔那样咩咩哀叫，也不像绵羊羔那样痛苦地呻吟，我要默默地爬起来跑掉...”

“Ишиг шиг чарлахгүй, хурга шиг дуугүй байж байгаад” гэх зүйрлэлийг хятад хэлнээ шууд үгчилэн орчуулсан байна. Хятад орчуулгад 我即不像山羊羔那样咩咩哀叫，也不像绵羊羔那样痛苦地呻吟 буюу үгчилэн орчуулбал “ишиг шиг майлахгүй, хурга шиг зовж чарлахгүй” гэх утгатай болжээ. Ингэснээр хятад уншигчдад ойлгомжтой байх зарчим ч бас биелэх боломжтой байна.

- “Зурам давхисан ч цочиж, чогчиго дуугарсан ч сэргэлзэн явжээ”

“...Гэнэгүй явж байгаад цохиулчихаж магад гэж зурам давхисан ч цочиж, чогчиго дуугарсан ч сэргэлзэн явжээ...”

“...走在路上，即使跳起一只黄鼠，也会把他吓一跳，黄鹌叫上一声，也会使他毛骨悚然...”

“Зурам давхисан ч цочиж, чогчиго дуугарсан ч сэргэлзэн явах” гэдэг зүйрлэлийн ерөнхий утга нь юм юмнаас маш их айж цочирдож, их сонор сэргэмжтэй явахыг илэрхийлж байна. Харин хятад хэлэнд болохоор “即使跳起一只黄鼠，也会把他吓一跳，黄鹌叫上一声，也会使他毛骨悚然” гэх буюу үгчилэн орчуулбал “зурам үсрэнгүйт айж цочирдоод, шар болжморын дуу чимээнд бие нь зарс хийдэг” гэсэн утгаар орчуулжээ. Энэ өгүүлбэрээс дүгнэхэд маш их айсан гэх утгыг эх зохиолоос нь хуулбарласан боловч чогчиго шувууг шар жижигхэн болжмор шувуугаар төлөөлүүлж орчуулсан байна.

Дүгнэлт

“Тунгалаг Тамир” зохиолын орчуулгад өвөрмөц хэллэг, хэвшмэл хэллэг, зүйрлэл зэргийн заримынх нь утгыг алдагдуулж орчуулсан боловч заримынх нь утгыг дүйцүүлэх болон утгачилан орчуулах аргаар уншигчдад ойлгомжтой байх зарчмыг баримталсан нь харагдаж байна.

Монгол зохиолыг хятад хэлнээ орчуулахдаа ялангуяа хэлц хэллэгийн утгыг туйлын сайн анхаарч, монгол ахуй амьдрал, соёл, сэтгэлгээг хятад уншигчдад зөв оновчтой хүргэх тал дээр орчуулгын олон аргаас уран чадамгай ашиглах шаардлагатай байна.

Номзүй

1. Ч. Лодойдамба . “Тунгалаг Тамир” УБ, 2015
2. Монгол хэлний их тайлбар толь
3. 温中和 清澈的泰米尔河。呼和浩特； 内蒙古人民出版社， 1985

СОЁЛ БА ҮНЭТ ЗҮЙЛИЙГ ҮЛ ХЭРЭГССЭНЭЭС ҮҮДЭН ОРЧУУЛГАД
ГАРЧ ИРЭХ ГАЖУУДАЛ

Д.Долгорсүрэн³²

Abstract: Translation deciphers meaning of the written word from one language to another. Interpreting is a complex and multi-modal, linguistic activity, where the interpreter handles not only the linguistic transfer, but also the whole impact of the context in which the interpreting takes place. Both translation and interpretation enable communication across languages from source to target, and both work with not only the language, but also the culture and values which the speakers of that language respect and adore. Decades of research on translation or interpreting has made it abundantly clear that ignorance or distortions of culture and value in translation leads to a perversion of the truth, that is, such translation can pervert the minds of an audience of hundreds and thousands.

Perversion in translation is not just a quality of something that has been lost in translation, it means that it is not very good as a result of being translated into another language or told in a different way. Essentially, words provide us with a framework for expression, but no two frameworks can express the exact same idea, which means that no words truly translate because each framework in each language has different connotations within its original culture and valuable beliefs of its speakers. According to translation process research, which is into the interpreting process aims to unveil and understand the cognitive actions behind interpreting. The actions part of the process was once described as identifying, decoding, transferring and producing a series of linguistic units from one language to another, but still it must not be perverted.

Keywords: translation, interpreting, perversion, distortion, culture & values

Аливаа орчуулга үнэн зөв байх зарчимд тулгуурладаг бөгөөд хүний бүтээлч үйл ажиллагаа, сэтгэн бодох болон мэргэжлийн ур чадварыг илэрхийлдэг нарийн үйл явц юм. (Gillies, "Translation Practices Explained: Consecutive Interpreting", 2019) Орчуулагч, дуун хөрвүүлэгчид бол аливаа мэдээллийг аман болон бичгийн хэлбэрээр дамжуулагч бөгөөд өөрийн санаа бодол, үгийг бус харин тухайн бичвэрийг, эсвэл, хэлж буй үгийг орчуулж, дамжуулах үүрэгтэй нэгэн билээ. Гэтэл орчуулга хийж буй зарим хүмүүс үүнийг умартаж, өөрийнхөө бодол санааг хольж хутгаж, үг нэмж хасч, эсвэл, итгэл үнэмшил үзэл бодолдоо баригдан нэр томъёо, зарим ойлголтыг гажуудуулж өөрчлөн орчуулах нь орчуулгад гажуудал үүсгэж, орчуулгын онолын зарчмыг зөрчих нь бий.

Орчуулгын онолын зарчмаар, аливаа орчуулгыг хийхэд эх хэлний хэлзүйн онцлог, найруулах ёсыг баримтлахыг чухалчилж, найруулах ёсны олон аргыг хольж хутгалгүй, гол нь эхийн утга санааг хэвээр хадгалж орчуулах нь зүйтэй байдаг. Тайлбарлах шаардлагатай газар нь зүүлт тайлбар хийж, үг хэллэгийг оновчтой сонгон, уншигч сонсогчдын оюуны мэдлэгт тус нэмэр болохуйц мэдээллийг дамжуулах нь орчуулагчийн зорилго юм.

³² МУИС-ийн ШУС-ын ГХТ-ийн ахлах багш

“Бэрх утгыг мэдэн чадваас хурц мөн” хэмээн эртний Энэтхэгийн гүн ухаантан Нагаржуна хэлсэн гэдэг. Эртний Жагарын аугаа их сэтгэгч эл мэргэн дээрх үгийг маш өргөн дэлгэр утгаар айлдсан нь лавтай. Иймд үүнийг орчуулгын ухаанд аваачин хэрэглэхэд үл болох газаргүй мэт. Учир юун хэмээвээс, дуун хөрвүүлээчин гадаад үг, өгүүлбэрийн бэрх утгыг төдийгүй эх хэлнийхээ үг өгүүлбэрийн ч бэрх утгыг тайлдаг ажаам. (Г.Аким, 1990) Аль ч төрлийн орчуулгыг гүйцэтгэхэд доорх үндсэн зарчмыг заавал баримтлах шаардлагатай гэж үздэг болжээ. Үүнд:

А) Тухайн хөрвүүлэг, орчуулгаар уул хэлийг мэдэхгүй хүнд эх зохиол юм уу ярьж байгаа хүний бичсэн, өгүүлснийг аль болохуйц үнэн зөв, хялбар дөхөм байдлаар хүргэх ёстой.

Б) Аливаа орчуулга, хөрвүүлэгт нэг хэлээр бичиж туурвисан, өгүүлсэн, ярьсан зүйлийг нөгөө хэлний хэрэглэгдэхүүнийг оновчтой ашиглан бүрэн төгс илэрхийлэн гаргах ёстой. (Аюушжав, 1996)

Монголын эрдэмтэд, судлаачид төдийгүй гадаадын олон судлаач, орчуулагч, хэл шинжээчид орчуулгын олон аргууд байдаг гэдэг бөгөөд тэдгээр нь сул болон давуу талуудтай байдгийг онцолдог. Үүнд:

1. Үгчилэх арга /Сул тал нь бичвэрийн утга алдагддагт байдаг/
2. Чиглүүлэх арга /Эх бичвэрт байгаатай аль болох төстэй үгийг авч орчуулахыг хэлдэг/
3. Дүйлгэх арга /Утгыг аль болохоор баримталж орчуулах арга бөгөөд үүнийг орчуулгын шилдэг арга гэж үздэг/
4. Утгачлах арга /Орчуулгын нэгж бүрийн уран сайхны илэрхийлэл, хэлбэр агуулгын шүтэлцээг тоон талаас харгалзуулж, санааг яв цав гаргах, эх бичвэрийн үр нөлөө, учир шалтгааныг гол болгодог/
5. Найруулах арга /Санааг нь аваад бүтээлчээр уран найруулах арга юм/
6. Тайлбарлах арга /Эх бичвэр дэх үгийн утгыг шууд баримтлан тайлбарлах арга/
7. Хялбарчлах арга /Санааг гаргадаг боловч ярианы маягаар илэрхийлж, утгын нарийн онцлогийг гажуудуулдаг сул талтай/
8. Нэвтрүүлэх арга /Ухагдахууныг өөр үгээр илэрхийлэхийг гол болгодог, агуулга хэлбэрийн нэгдлийг хадгалан найруулах чадварыг орчуулагчаас шаарддаг/ (Newmark, 1985)

Аливаа орчуулгыг хийхдээ гадаад хэлний үг өгүүлбэрт баригдан, махчилан үсэгчилж хэрхэвч болохгүй гэдгийг их номч Бямбын Ринчен олонтоо сануулсан байдаг. Шууд махчилж орчуулснаас болоод огт өөр эсвэл буруу ойлголт төрүүлсэн байх тохиолдол байна. Жишээлбэл, англи хэлээр яригч ард түмний дунд ихэд дэлгэрсэн “*Amazing Grace*” хэмээх нэгэн дууны нэрийг монгол хэлнээ орчуулахдаа “гайхалтай Грейс” гэсэн байх юм. Уг дуу нь их алдартай дуу бөгөөд бурхны агуу хайрыг магтан дуулсан утгатай ажээ. Англи хэлний *grace* гэсэн үг нь *хайр нигүүлсэл* гэсэн утгатай болохыг сайтар нягтлаагүйн улмаас дээрх дууны нэрийг Грейс гэдэг нэртэй гайхалтай нэг хүний тухай дуу гэж ойлгогдохоор орчуулсан байна. Үүнийг “Гайхамшигт Хайр” гэж орчуулах нь зүйтэй юм.

Орчуулагч, хэлмэрч хүн ямар нэг үг хэллэг, нэр томьёо, ойлголтыг хэрвээ сайн мэдэхгүй байгаа бол мэддэг нэгнээс, эсвэл, найдвартай эх сурвалжаас хайж, асууж,

лавлах нь зүйтэй. Олны хүч оломгүй далай гэдэг мэргэн үг бий. Олны дунд зөв хэлээд, туслаад чиглүүлээд өгөх хэн нэгэн заавал байдаг. Техник технологийн хөгжил дэвшлийн ачаар аливаа мэдээллийг цахим ба цахим бус эх сурвалжаас олж авах, тайлбар болон нэвтэрхий толь бичгээс хайж олох бүрэн боломж байна.

Орчуулга хийж буй хүмүүсийн дунд бусдаас асууж лавлахаас санаа зовж, эсвэл, би багш, орчуулагч хүн тул өөрөө чадна, илүү мэднэ хэмээн муйхарлаж зүтгэх тохиолдол цөөнгүй байдгаас болж орчуулгад алдаа гарах, утгын гажуудал бий болох явдал гардаг. Хэдий онолоо мэддэг ч багш нарын тухайд орчуулга хийх дадлага бага байдаг учраас мэргэжлийн орчуулагч, эсвэл, тухайн салбарын хүмүүсээс мэдэхгүй байгаа зүйлээ асууж тодруулах нь оновчтой зөв орчуулахад тустай. Ер нь асуухаас нэрэлхдэг нь туйлын буруу юм. Орчуулгын аль ч арга дотор эх зохиол, эсвэл, бичвэр доторх гол түлхүүр үг хэллэгийг хасч хаях, эсвэл, өөр утга илэрхийлсэн үгээр солих арга гэж байдаггүй. Гэтэл орчуулга хийхдээ зарим үг хэллэгийг дур мэдэн өөрчилж, үг хасч, нэмж, өөр утгатай болгон орчуулах нь уншигч сонсогчдын, багш нарын хувьд бол оюутнуудынхаа танин мэдэх, сонголт хийх эрх чөлөөнд халдаж буй бүдүүлэг үйлдэл юм. Орчуулгаар дамжуулан авсан аливаа мэдээ мэдээлэл нь олон хүнд нөлөөлж болох учраас үүнийг анхаарах нь маш чухал юм.

“Орчуулга бол аливаа нэгэн хүний үзэл санаанд захирагдах зүйл биш, харин аливаа илэрхийлэл ямар байна тэр илэрхийллийг орчуулах хэлнээ эх хэл дээр байгаа шиг л утга тэнцүү гаргах зүйл гэдгийг хэлэх нь илүүц байж магадгүй.” (Доржготов, 1993) Тэгтэл хувь хүний үзэл бодол, итгэл үнэмшилдээ баригдаж, өргөн хүрээнд сэтгэж ухаарч чадахгүй, хэт туйлшрах явдал орчуулгын чанар үнэлгээнд нөлөөлж байна.

Аливаа хэл нь хүн хоорондын төдийгүй ард түмэн, улс гүрэн хоорондын харилцааны гол хэрэглүүр учраас хэлээр дамжуулан түүх, соёл, үнэт зүйл, үзэл баримтлал, итгэл үнэмшил түгэн дэлгэрч байдаг нь гарцаагүй үзэгдэл бөгөөд боловсрол, шинжлэх ухаан, шашин, гүн ухаан, өдөр тутмын аж амьдралын бүхий л үйл явцыг үг хэлээр илэрхийлж, хэлний ачаар өөр өөр ард түмэн харилцан нэгнээсээ сурч, хөгжиж, боловсорч байдаг. Дэлхийн гол хэл болох англи хэлийг монголчууд ерөнхийдөө гадарлах болж, урьд өмнө орос хэлээр мэдээллийг дамжуулж байсан бол одоо англи хэлнээс ихэнх мэдээллээ авч, англиас монгол хэлнээ орчуулах ном зохиолын тоо нэмэгдсээр байгаа нь сайшаалтай.

Хэл соёл хоёр салшгүй холбоотой тул аливаа хэлээр яригч ард түмний соёл, үнэт зүйл, итгэл үнэмшил нь ном зохиол, оюуны бүтээлд нь шингэж, тусгалаа олж, мөн тэдний хэл яриагаар дамжин үр хойчдоо уламжлагдан өвлөгддөг. Улс орнууд нэг нэгнээсээ харилцан суралцаж, нийт хүн төрөлхтний хувьд юу чухал, юу үнэн, юу сайн сайхан, юу зөв, ямар бүтээл нь цэвэр ёс суртахуун, хүнлэг чанарыг хадгалсан байна түүнийг л өөр өөрийн эх хэлээр дамжуулан харилцан солилцож, сурч, танин мэдэхийг чухалчлан хичээж ирсэн билээ. Хэрэв монголыг судлаач гадаадын эрдэмтэд монгол хэлнээс өөрсдийнхөө хэл рүү аливаа орчуулгыг хийж байхдаа, эсвэл, монгол хэлийг зааж байхдаа, “*би англи, америк, орос, хятад, араб хүн, би уламжлал, ёс заншлаа л баримтална*” хэмээн муйхарлаж, монголчуудын түүх, соёлтой холбоотой материал, ном судрыг жигшин, тэндээс үг өгүүлбэр авахаас айж дургүйцэж байвал тэр хүн яаж монгол хэл соёлыг түгээгч, монгол судлаач байж, хүлээн зөвшөөрөгдөж чадах билээ! Иймэрхүү

мунхаг туйлшрал нь танин мэдэхүйн эрх чөлөөнд үнэхээр хаалт, чөдөр тушаа болж байдаг урхагтай зүйл юм.

Суурин иргэншилтэй ард түмний хэл болох англи хэл нь нүүдэлчин амьдралын хэв маяг хэл соёлд нь шингэсэн монгол хэлнээс олон талаар ялгаатай бөгөөд бүтэц, найруулгын хувьд ч ихээхэн ондоо байдаг. Хүндэтгэл ба албархуу байдлыг илэрхийлэхдээ англи хэлтнүүд үг яриандаа гол төлөв нэр үг, нэрийн хэлхэцийг ашигладаг байхад монголчууд үйл үгийг түлхүү хэрэглэдэг нь соёл болон сэтгэлгээний ялгаа бөгөөд монгол англи хэлний хооронд орчуулга хийхэд үүнийг санаж байх нь чухал. Жишээ нь бид энгийн, эсвэл, албан түвшинд ч гэсэн доорх байдлаар харилцах нь түгээмэл байдаг. Үүнд:

- *Явах уу?*
- *Өө, явъя явъя.*
- *Дуусчихсан уу?*
- *Дуусчихсан.*
- *Бичсэн үү?*
- *Бичиж байна аа!* гэх зэргээр үйл үгээр бүрэн ойлголцдог.

Харин англи хэлтнүүд өгүүлбэр хэлэх, бичихдээ төлөөний нэр буюу үйлийн эзнийг орхидоггүй, заавал дурддаг. Мөн түүнчлэн таслал, зураас, цэгтэй таслал зэрэг тэмдэг, тэмдэглэгээгээр аливааг тайлбарлаж, утгыг илэрхийлэн тодорхойлдог гэх мэт олон онцлог бичгийн соёлд нь байдаг. Иймд англи хэлнээс бичгийн болон аман орчуулга хийхдээ ийм ялгааг анхаарч, үг хэллэгийг оновчтой сонговол орчуулга үнэн зөв болох боломжтой юм.

Хэл шинжлэлийн үүднээс хэлийг хэлбэр, агуулга, үүргийн гурамсан нэгдэлтэй бөгөөд тэдгээр нь хүний сэтгэхүйтэй нарийн нягт холбоотой байдаг гэж үздэг учраас хэлний энэхүү диалектик шинжийг баримталж орчуулах мэдлэг чадвартай хүн л жинхэнэ орчуулагч байж, үнэн зөв оновчтой орчуулж чаддаг байна. Ер нь аливаа хэлний үг өгүүлбэр, бичигт тэмдэглэгдсэн загвар хэлбэрийг өөр хэлнээ хөрвүүлэн орчуулахдаа агуулга талыг нь баримталбал утга санаа нь тодорхой илэрхийлэгддэг.

Орчуулагч нарын зарим нь түүх соёлын мэдлэг дулимгаас өөр өөр соёлын хүрээний зүйлийг хольж будилсан, буруу орчуулсан жишээ олон. Тиймээс орчуулга бол хүн бүрийн барьж авч дураараа хийгээд байж болох зүйл биш юм. Мэдлэг боловсролоор дулихан атлаа биеэ тоож, ихийг мэддэг дүр үзүүлдэг, тухайн хэл дээрээ ядаж мэдээ ч сонсдоггүй, зохиол бүтээл ч бараг уншдаггүй, эсвэл, мөнгө олохын тулд л орчуулга хийдэг зарим хүнээс болж орчуулгын зарчим эвдэгдэж, орчуулагчдын нэр хүнд унаж, олон сайхан зохиол бүтээл дэх зөв санаа уншигч олонд, оюутан суралцагчдад хүрч очихдоо буруу гажуудсан ойлголтыг өгч, цаашлаад эх хэлний мэдлэгт ч нөлөөлж байгаа нь харамсалтай юм. “Орчуулгаас үүдэлтэй буруу үг, буруу томъёолол нь хүний сэтгэц, ухамсар, сэдэглэгээнд нөлөөлж, өөрийн гэсэн төрмөл оюун, таримал ухааныг нь үрэн таран хийдэг”. (Хишигт, 2012)

Иймд, гадаад хэл сурч, эзэмшиж, цаашлаад уг хэлээрээ мэдээлэл, мэдлэг, соёлыг дамжуулах орчуулагчийн ажлыг хийх бодолтой, хийж буй хэн бүхэн орчуулга гэдэг зөвхөн үг өгүүлбэр, утга санааг дамжуулж байгаа хэрэг бус, харин түүх соёл, зан заншил уламжлал, мэдлэг боловсрол, үзэл бодол, итгэл үнэмшил зэрэг хүн төрөлхтний нийтлэг

ёс зүйд хамаарч болох олон чухал ойлголтыг дамжуулж, түгээн дэлгэрүүлэх чухал агаад үр нөлөөтэй ажил үйлс хийнэ гэдгээ ухаарч, тэнүүн бодолтой, уужим тайван, хүлээцтэй хүндэтгэлтэйгээр аливаад хандвал орчуулгыг жинхэнэ бүтээл болгох боломжтой юм. Олон түмнийг гэгээрүүлж, эрдэм мэдлэгтэй, зөв ойлголттой, хүнлэг ёс зүйтэй болгоход сайн орчуулагчдын үүрэг асар их билээ. Орчуулагчдын ачаар хүн төрөлхтөн бие биетэйгээ танилцаж, мэдлэг мэдээлэл, сайн сайхныг харилцан суралцаж, амин чухал олон асуудлын учрыг тайлж, ухааран ойлгож, танин мэдэж, мэдлэгийн эрх чөлөөнд хүрч чаддаг байна.

Ашигласан ном

Г. Аким “Бэрх утгыг мэдэн чадагч”, “Билгүүн номч Бямбын Ринчен”., Улаанбаатар, 1990

П. Аюушжав ““Орчуулгын тухай өгүүлүүд, гадаад хэлнээс орчуулах нь”, “Орчуулах Эрдэм 4”, Улаанбаатар, 1996

Andrew Gillies “Translation Practice Explained: Consecutive Interpreting”., London and New York, 2019

Н. Доржготов “Орчуулгын хэлбэр, агуулгын шүтэлцээ”, Улаанбаатар, 1993

P. Newmark “Approaches to Translation”, London. 1985

Я. Хишигт “Сэтгэц, ухамсар, сэдэглэгээний хоруу, орчуулгын асуудалд”, “Орчуулах Эрдэм 4, Улаанбаатар 2012